

gola putovati, pa ni otputati, proputati, a oni svojim participima (putovao, otputovao, pröputovao, pröputovän) nisu ništa manje zanimljivi od na pr. glagola kolëbati, koji se donosi u svim akcentološki interesantnim oblicima.

Nije međutim sve u tom Pravopisu tako negativno, iako smo iznijeli vrlo malen dio od onoga, o čemu bi još trebalo pisati (još mnogo, mnogo o imenicama, pa o pridjevima, o zamjenicama, brojevima, glagolima i t. d.). Knjiga izvan svake sumnje donosi mnogo materijala, ona svojim mnogobrojnim dubletama, na pr. katòlik i kätolik (ali zašto samo: rimokatòlik), nëizvjestan i neizvjestan (tako i imenice: nëizvjesnōst i neizvjesnōst), pröbitačan i probitačan, nedōstojan i nëdostojan, nëizbžežan i neizbžežan, nëugodan i neugodan, nëuredan i neuredan, nësebičan i nesëbičan, nëodlučan i neodlučan, nëprestano i neprëstano, veličánstvo i veličánstvo, pövečerje i povëčerje, bōgátstvo i bogátstvo, jünāštvo i junāštvo, načélo i nácelo, gōstionica i gostiónica (ali zašto samo: pržionica, përionica, kupaonica, učionica, ràdionica), prerāđevina i prerađevina, Bogoròdica i Bogòrodica, trbušina i trbüšina, (ali zašto samo: jëzičina), sirómah, sirómaha i sirómah, siromáha (ali zašto samo: sirómaštvo, sirómahov, kad bi prema sirómah, siromáha moglo biti i siromáštvo, siromáhov), epōha i ëpoha, omogućuje da se suzbije dosadašnja krutost u postavljanju akcenata, ona upućuje na pravi put u mnogim krupnim akcentološkim pitanjima, osobito u pogledu već gotovo zaboravljenog akcenta u imperfektu (gākāh, nabācivāh, dōzivāh, dozidivāh i t. d.), no bojimo se, da će se njome, uz nužni oprez, moći čestito služiti samo oni, koji akcentologiju dobro poznaju i iz drugih priručnika. U svakom slučaju, to ona „naročita knjiga“, o kojoj smo govorili u početku ovoga članka, nije. Naša ortoepija još uvijek čeka svoga autora.

O VRIJEDNOSTI INFINITIVA I PREZENTA S VEZNIKOM DA

Dalibor Brozović

Iza nekih glagola, pridjeva i imenica može doći infinitiv ili prezent s *da* (želim *kazati* ili *da kažem*, dužan je *kazati* ili *da kaže*, običaj je *kazati* ili *da se kaže*). Ova je osobina našeg jezika dvojako zanimljiva: u prvom redu valja vidjeti, da li je značenje u oba slučaja isto, a zatim, da li oba oblika — jedan određen, drugi neodređen — imaju istu stilističku vrijednost. Ovo je pitanje s još jednog razloga važno — često se čuje, kako je infinitiv hrvatski, a prezent s *da* srpski oblik. Pojedini vrijedni lektori s obiju strana marljivo trijebe tobožnje »srbizme« i »kroatizme«, obično bez zlih namjera, no tako se širi jedno pogrešno shvaćanje.

Pogledajmo, što o tome misle filolozi, a onda ćemo vidjeti, kako je u dobrim suvremenih pisaca. Maretić (Gramatika, 1931, str. 550. i dalje)

kaže, da se infinitiv zamjenjuje rečenicom s veznikom *da* bez ikakve razlike u značenju (*željeli su doći* i *željeli su da dođu*). On još dodaje, da prezent s *da* može zamijeniti infinitiv i u futuru te uz imenice i pridjeve, ali ni tu ne spominje nikakve razlike u značenju. Najnovija gramatika hrvatskog ili srpskog jezika (Brabec, Hraste, Živković, 1952, str. 234. i dalje) kaže, da mjesto infinitiva može kao dopuna glagolima služiti prezent s veznikom *da*, a da u značenju nema nikakve razlike. Dalje se veli, da je danas kao dopuna imenicama i pridjevima običniji prezent s *da*, a ne spominje se, da ima kakva razlika u značenju.

Nas bi baš najviše i zanimalo, je li točno, da svi ovi primjeri isto znače, upotrebi li se infinitiv ili prezent s *da*. Poznati beogradski filolog dr. Miloš S. Moskovljević piše o tome u NIN-u (16. XI. 1952.). On se prvo obara na one, koji izbacuju infinitiv iz jezika kao tobožnji germanizam (što je, piše, samo kad se kaže: kuća za prodati), a onda se tuži, da je zavladao strah od infinitiva, pa ga ne možeš naći »ni za lek«. Dobro je, da se prof. dr. Moskovljević oborio na tu lošu pojavu. Ali mnogo je važnije, što on tvrdi, da infinitiv i prezent s *da* nemaju kao dopune isto značenje. Navest ću njegove primjere. »Učenici ne smeju pušiti« znači, da im je zabranjeno pušiti, a »učenici ne smeju da puše« znači, da se ne usuđuju pušiti. Dalje: »ne mogu da idem nikud iz kuće« (jer me, recimo, bole noge), a »ne mogu danas nikud izlaziti« (dok, recimo, ne prestane kiša). M. Moskovljević daje za to ova pravila (citiram):

1) *Ako glagolska radnja nije vezana za određeno vreme ili slučaj, ili ako potstrek za izvršenje radnje dolazi izvan subjekta, onda se upotrebljava infinitiv: »Ovde ne smem pušiti« (jer je zabranjeno), onako isto kao što se kaže: »Ovdje se ne sme pušiti«, a ne: »Ovde ne sme da se puši«.*

2) *Ako izvršenje radnje dopunskog glagola zavisi od zajedničkog subjekta, onda se infinitiv može zameniti sadašnjim vremenom sa svezicom da: »Želim da idem«, »Moram da mu to kažem«, što znači: osećam potrebu da mu to kažem. U oba ova primera upotrebljava se, naravno, i infinitiv.*

Dr. Moskovljević misli, da je zamjena došla prvo kod glagola *htjeti*, kako bi se razlikovalo osnovno značenje toga glagola (t. j. željeti, imati volju, namjeravati) od njegove upotrebe pomoćnog glagola u futuru. Primjer iz članka: »Sutra neću da idem u školu« znači »ne želim sutra ići u školu«, dok »Sutra neću ići u školu« ima obično futurno značenje (na pr. ne ću ići, jer je sutra nedjelja). Pisac odbacuje future kao »sutra ću da idem u školu«. Ali Mihailo Stevanović u svojoj Gramatici (Beograd, 1951) dopušta upotrebu prezenta s *da* u futuru, samo kaže, da se to u futuru mnogo rjeđe čini (635).

Moskovljevićevo se mišljenje (da prezent s *da* i infinitiv nemaju iste službe) ne slaže u potpunosti s našim dvjema gramatikama. No štokavski

se jezični osjećaj slaže s drom. Moskovljevićem. Diferencijacija, koju on iznosi, općenita je u centralnih štokavaca. Samo mislim, da je to razlikovanje u značenju još znatnije. Točno je, da rečenica »đaci ne smiju da puše« znači, da se oni boje pušiti. No i uz glagol *bojati* se može doći prezent s *da*. Ni onda nije isto značenje. »Boje se pušiti« znači, da se boje svagdje i uvijek, a »boje se da puše« znači, da se boje sada, ovdje i u ovoj prilici. Ili sličan slučaj. Ako je tko gol pa ne može taj čas ustati iz kreveta, doviknut će gostu: »Ne mogu da ustanem, izadi časak, da se obučem.« A ako je tko uzet, reći će: »Ne mogu nikako ustati s kreveta, kao da sam prikovan.« Ili točno je, da »ne ću da idem u školu« znači, da ne želim ići u školu. No mogu reći i: »Ne želim da idem u školu«, što će značiti, da ne želim danas ići u školu, nego se idem kupati, na primjer. A primjer s infinitivom značio bi, da uopće ne želim pohađati školu. Dakle, Moskovljevićevo bi se drugo pravilo moralo nadopuniti riječima: »Ako dopunski glagol označava što trajno ili općenito, bolje je uzeti infinitiv, a ako označava što časovito ili konkretno, bolje je uzeti prezent s veznikom da.« Najbolje ću to pokazati na književnim primjerima. U Ive Andrića dolazi na istoj strani (10)* dopuna uz glagol *moći* jedamput u prezentu, a drugi put u infinitivu: »i milije mu je to što može da izgovori« ne znači, da je Simanu drago, što je on sposoban da izgovori one riječi, što ih zna izgovoriti; Siman se raduje, što je došlo takvo doba, da on može, da smije skresati agi u brk, što ga po Simanovu mišljenju ide. A da je Siman na pr. bio mucav, pa se to ispravilo, Andrić bi vjerojatno napisao: milo mu je što može izgovoriti. Ali Andrić tu piše i: »Teško je verovati da toliko ogorčenja i pobjedničkog kliktanja može stati u jedan jedini slog.« Tu se radi o trajnoj osobini sloga *ne*, da u nj mogu stati neki osjećaji, i otud infinitiv. Ili opet u Andrića: »Mogu ja danas da idem kud god hoću« (11) — znači, da Siman smije, da ima pravo ići, a da se Siman htio hvaliti, gdje on još nije star pa može hodati, bio bi tu infinitiv. U Simića: »nije bilo suđeno da umre u vatri« (74) — odnosi se na određen slučaj. Da je Simić pisao, kako je svakome suđeno umrijeti, upotrebio bi svakako infinitiv. U Nazora: »i tko zna, da u svome vječnom pokretu samo naprijed hoda, ne može voditi opet natrag« (130) — ovdje je naročit slučaj. *Ne može voditi* trajno je svojstvo, a *da hoda* ne zamjenjuje infinitiv. »Zna da hoda« ne znači ovdje »umije hodati«, nego »svijestan je da hoda«. Taj nam primjer izvrsno pokazuje, da se infinitiv ne može i ne smije u svakoj prilici zamijeniti reče-

* Brojevi znače strane iz ovih djela: Ivo Andrić: Priča o kmetu Simanu (Nove pripovetke, Zagreb, 1949), Slavko Kolar: Mi smo za pravicu (istoimena knjiga, Zagreb, 1936), M. Krleža: Baraka pet be (Hrvatski bog Mars, Zagreb, 1934), V. Nazor: Podzemna Bosna (S partizanima, Zagreb, 1945) i Novak Simić: Zakoni (Zakoni i ognjevi Zagreb, 1947). Uvijek je zadržan pravopis izvornika.

nicom, a ujedno nas upozorava na važnost zareza. Osim toga ovdje se izvrsno vidi, kako dopuna (prezent ili infinitiv) bitno mijenja značenje samog glagola, koji se dopunjuje.

Izlazi dakle, da odnos infinitiva i prezenta s *da* nije nimalo jednostavna stvar. Dok jednom njihova zamjena samo nijansira značenje, drugi put ga posve mijenja (kao u Nazorovu primjeru). No uvjeren sam, da u dobrom postotku razlike u značenju i nema. Vješt će stilist upotrebiti čas jedan, čas drugi oblik, prema ritmu rečenice, i nastojat će da ne nagomila mnogo infinitiva i da mu jedno *da* ne nalijeće na drugo. To je već stvar pisaca. A trebat će nekoliko primjera za infinitive i za prezente s *da*, gdje služe kao dopune.

Tu su iz mnoštva infinitiva i prezenta s *da* uzeti samo neki od onih primjera, gdje bi mogao stajati i jedan i drugi oblik, a takvih je u pregledanim tekstovima gotovo većina. Ne bi bilo zanimljivo, da iznesem sve takve primjere; nama je ovdje samo do ilustracije. Bolje će biti, da ih poslije ukratko razmotrimo.

Andrić: *I mnogo je toga počelo da se menja (7), bez ikakve nade da bi se taj odnos... ikad mogao izmeniti (7 — ista strana i isti glagol!), za Simana bi se opet teško moglo kazati (8), kmetovi nastoje da agi zagorčavaju život (8), prosto krenuo da se raskući i niko ga nije mogao zaustaviti (17).*

Kolar: *nalažu ne samo da glasuje..., nego i da aktivno radi (239), može se voljeti domovina i narod, ali čovjek mora misliti (240), možda će se stvar još dati urediti (244).*

Krleža: *grof Akselrode morao da primi (208 i 209), nigdje čovjek ne može da se tako oblati kao na fronti (209), pa se srbaljevci počeli da gajnaju (216), da će se sve te barake... skupiti pa početi poskakivati (216). Ja sam vidio pred našim krčmama visjeti Kristuša (220), imam čast da tu reprezentiram (221).*

Nazor: *kad mi napokon uspije izbaciti krik (120). I imam što gledati (123), kad čovjek počne da se osamljuje, da se otkida (130).*

Simić: *a žena mora da sluša..., i sinovi moraju da slušaju (75), i on mora biti (75), ne usuđujući se išta progovoriti (82).*

Ima tu različitih primjera. Andrić je mogao da napiše: *prosto se krenuo raskući i niko ga nije mogao da zaustavi* — dakle, obratno od onoga, što je na str. 17. napisao. Nitko ne bi nimalo drugačije shvatio. Ali ritam bi bio pokvaren, rečenica u Andrićevu obliku mnogo bolje zvuči. Često jedan te isti glagol u istog pisca nadopunjuje jednom infinitiv, drugi put prezent s *da*, a zna se to naći i na istoj strani, kao u Krležu s glagolom *početi* (str. 16.). Možda bi tko uzeo baš obratne nadopune za taj glagol; čini se,

da bi onda u prvoj rečenici ritam bio gladi, u drugoj bi se izbjeglo gomilanje infinitiva. Ali Krležine su rečenice impresivnije, više se doimaju, bolje odgovaraju razgovornome jeziku. U primjeru sa str. 221. Krležina dopuna *da reprezentiram* povisuje ton, infinitiv bi bio previše »ravan«. Kolarov prvi primjer crta jednu konkretnu situaciju (230) i zato je tu prezent, drugi primjer (240) ima gotovo značenje poslovice, sažete izreke, a tu su infinitivi češći. Od zamjene infinitiva prezentom s *da* mnogo ovisi: namještaj enklitika, kvaliteta Guberininih »vrednota govornog jezika« (osobito: tempo, intonacija, intenzitet, smještaj pauze), ritam rečenice, statičnost ili dinamičnost izraza. Dakle, izbor nadopune ide u stilistiku u svim slučajevima, kad to ne utječe na značenje.

U svim bi citiranim slučajevima mogla biti po svim pravilima oba oblika. A značenje u užem smislu ništa se ne bi promijenilo, kad bismo u svakom od ovih primjera uzeli drugu mogućnost. No bolje je, da je ovako. Makar i bilo isto značenje, možda nije ista emocionalna sadržina. Jer i izvan pravila gramatike i izvan propisa stilistike postoje još i drugi zakoni riječi. No ima u ovih pisaca i primjera, kad ne bi valjalo mijenjati oblike, jer bi se promijenilo samo značenje.

Kod Andrića: da bi smeo da mu kaže (9), nit' smeju da pokažu (10). U oba bi slučaja infinitiv unekoliko promijenio značenje — ne bi se više radilo o strahu, nego o dopuštanju, odnosno o zabrani. U Kolara: S tom se svjedodžbom ne smiješ nigdje ni pokazati (248), — znači, da su zabranjene te svjedodžbe, što se vidi iz ostalog teksta, a ne znači, da se Janko ne bi usudio pokazati svjedodžbe, jer on očito nije kukavica. U rečenicama kao »teško je vjerovati« (Andrić 10) i »meni je sada za njime juriti, gotovo letjeti« (Nazor 127) ne bi baš valjao prezent s *da*, ovi se izričaji i inače udaljuju od ostalih primjera. Nazorova bi rečenica, na primjer, značila s prezentom uz veznik *da je mene volja da letim, da jurim*, a ne kao što je Nazor mislio, da to *moram* činiti.

Uz glagol *htjeti*, u njegovu osnovnu značenju češći je prezent s *da*. Na pr. Andrić: nije nipošto hteo da agi »čini hizmet« (8), hoću da te vidim (11), nije hteo da prizna da se prevario (17 — tu malo smetaju dva *da*); Kolar: hoćeš li ipak da konzultiraš (240); Krleža: Vidović je htio da više (222). Ali i uz *htjeti* stoji i infinitiv, samo rjeđe: htio je taj strah popiti (Simić 78). Glagol *htjeti* ne možemo odvojiti od futura. No dok u svom osnovnom značenju ima uza se češće prezent s *da*, kao dio futura redovno dolazi uz infinitiv, osobito u niječnim rečenicama, gdje upravo dopuna odlučuje o značenju: ne ću raditi i ne ću da radim, budući da samo kraći oblik glagola *htjeti* dolazi zanijekan. Kod jasnih rečenica to nije tako važno: ja ću raditi (futura) i hoću da radim (namjera), ali i: hoću raditi. Primjeri:

Andrić: nećeš ponijeti (11), a poslije ćemo se razgovarati, ko će koga jahati (12), jer ću te vezana proćerati kroz čaršiju (22); Kolar: što će ti donijeti (238), nas će vrijeme pregaziti (240); Krleža: ja ću lijepo napuniti svoju lulu, i gledati muhe..., i piti mlijeko (210); Nazor: ponijeti će me..., dati mi poseban stan (119), da ću neke prepoznati pa... progovoriti (122); Simić: zlo će svršiti (77), ne ćeš piti (80) — ali u Simića imamo i ovakav izuzetan primjer: sad će s nakupljenim bijesom da provali (74). Nema sumnje, da je taj malo neobičan oblik povisio napon rečenice i pojačao ritam, ali promjene u značenju tu nema. No u primjeru »jer tko će da pije pivo« (Krleža 214) značenje se futura nešto izmijenilo — pojačala se crta namjere, želje.

Ima još jedan slučaj, kad nije svejedno, kakva se dopuna upotrebi. U rečenici »Ti mora da si jedan od drevnih bosanskih bogumila« (Nazor 124) značenje bi se potpuno promijenilo, kad bismo napisali »Ti moraš biti...« I uopće, značenje se često mijenja, kad glagol, koji se dopunjava, prebacimo iz ličnog u bezlični oblik, još više nego kad infinitiv zamijenimo prezentom s *da*. To kod glagola *trebat*i daje na kraju novu kvalitetu bezličnom obliku, o čemu će drugi put biti riječ.

Kad se ovako vidi, da u štokavskom dijalektu infinitiv i prezent s *da* imaju svaki svoju službu, jasno je, da ne može jedan od tih oblika biti srpski, a drugi hrvatski, jer i Srbi i Hrvati moraju upotrebljavati oba oblika, žele li dobro i točno pisati i govoriti, budući da im je štokavski dijalekt zajednički književni jezik. A većinom se, kako smo vidjeli, mogu upotrebiti oba oblika, pa će se onda naći u Hrvata češće jedan, a u Srba drugi. Razlika je dakle u uporabi samo kvantitativna, ali ne i kvalitativna.

O UPOTREBI DVOSTRUKE NEGACIJE S GLAGOLSKIM PRIDJEVOM TRPNIM

Antica Menac

Opće je poznato, kako se naš jezik ne kloni negacija i kako može upotrebiti nekoliko njih bez opasnosti, da bi se dobilo suprotno, to jest potvrdno značenje. U rečenici *On nikada nikome ništa ne govori* nalaze se četiri negacije, i nijedna od njih nije suvišna niti bi se dala čim drugim zamijeniti.

No u upotrebi negacije s glagolskim pridjevom trpnim pojavljuju se ipak neka kolebanja.

Sjećam se vrlo oštre diskusije u jednoj novinskoj redakciji oko rečenice:
 • *Učinio je veliku, ničim neopravdanu griješku.* (Točnoga se oblika rečenice